

Günther Emerich Thüry (1950) a Salzburgi Egyetem professzora (Abteilung Alte Geschichte, Altertumskunde und Mykenologie), kutatási területe a római kultúrtörténet, a provinciális régészet, a római epigráfia és numizmatika, valamint az archeozoológia.

Legutóbbi írása az *Ókorban*:
Település-higiéniá a római korban
(2003/2–3).

Pálmaág a *dominának* Mazochizmus a római korban

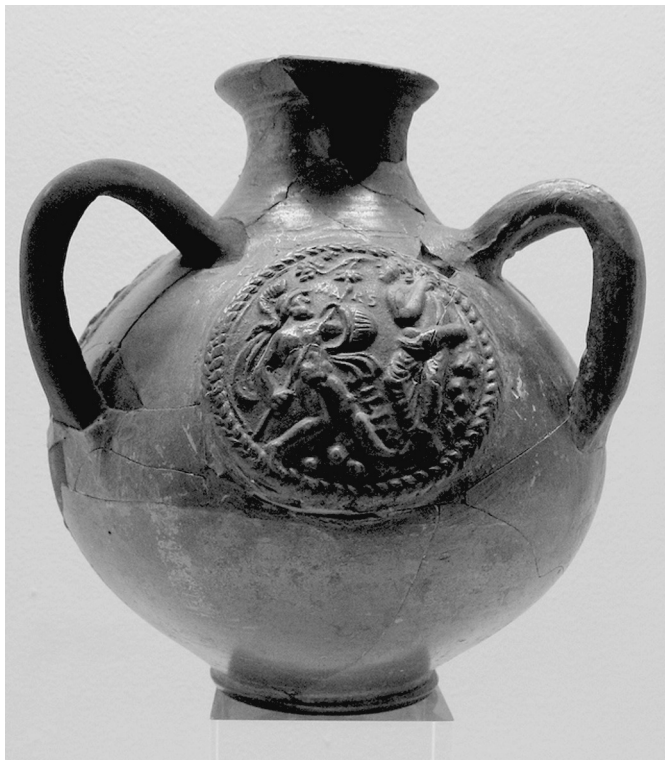
Günther E. Thüry

Noha manapság az ókori szexualitás meglehetősen népszerű témának számít, az ilyen jellegű kutatások csupán néhány évtizednyi múltra korlátozódnak, ezért jó néhány tabu ledöntése még várat magára. Vannak bizonyos, a témához tartozó területek és egész forráscsoportok, amelyek szinte teljesen érintetlenek mondhatók. A Római Birodalom egykori provinciáinak területéről például sok olyan régészeti és epigráfiai forrást ismerünk, amelyek jelentős mértékben hozzájárulhatnak a római kori szexualitásról alkotott jelenlegi tudásunkhoz, mégis, eddig kevés figyelmet kaptak. Jóllehet az alábbi tanulmány egy nagyon speciális témát jár körbe, egyúttal talán felhívja a figyelmet arra is, hogy mennyire érdekes és hasznos e források tanulmányozása.

Azt, hogy a római kori mindennapokban – a fogalom szélesebb értelmében – jelen voltak szadomazochista elemek, már több, a témával foglalkozó szerző megállapította. Gondolhatunk itt az amphitheatrumokban lejátszódott jelenetek némelyikére, a rabszolgákkal szembeni kegyetlen bánásmódra, továbbá a bizonyos személyek szadista tetteiről ránk maradt tudósításokra. Ernest Borneman szexológus egyenesen úgy

vélte, hogy a korabeli szadizmus és „nagyértékű mazochizmus” tanulmányozása lehet a „legfontosabb kulcs a rómaiak szexuális életének megértéséhez”. Ugyanakkor a terület specialistái azon a véleményen vannak, hogy a szadomazochizmus, a fogalom *legsúlyosabb* értelemben, azaz szadomazochisztikus szexuális gyakorlatokként, nem mutatható ki a római korban.¹

Kétségtelen, hogy ebben az esetben a kutatás átsiklott azon képi és szöveges emlékek felett, amelyek pedig igen látványosan bizonyítják a szadomazochista gyakorlat bizonyos formáit. Ezek a felirattal is ellátott képi ábrázolások egy a római provinciákban felbukkanó speciális kerámiafajtán, az úgynevezett applikált díszű Rhône-völgyi edények medalionjain jelennek meg. A Kr. u. 2–3. században divatban lévő, változatos formájú edények közös jellemzője, hogy oldalukat medalionokkal díszítették. Ezeket előre elkészített, sorozatgyártásra is alkalmas negatívokból préselték ki, majd tették fel (applikálták) a még félkész edényre, amelyet ezután kiégettek (1. kép). A medalionokon megjelenő szöveges és képi ábrázolások legkedveltebb témái az istenek és egyéb mitológiai alakok, cirkuszi és amphitheatrumi életképek, végül – mintegy a fennmaradt ábrázolások egyötödén – az erotika. Ez utóbbi esetében a szeretkezési testhelyzetek szinte minden lehetséges variánsát bemutatják, és ezáltal egészen nyilvánvalóan azt a gyakorlatot tematizálják, amely tökéletesen megfelel az elsőként a Bécsben és Grazban működő pszichiáter, Richard Freiherr von Krafft-Ebing (1840–1902) által leírt „mazochizmus” és „szadizmus” kategóriáinak.²

1. kép. Mitológiai témájú medalionnal díszített Rhône-völgyi korsó (Lyon, Musée gallo-romain de Lyon-Fourvière)

A Rhône-völgyi medalionok képi világa

Mielőtt a római kori szadomazochizmus eme mellőzött dokumentumainak szentelnénk figyelmünket, célszerűnek tűnik, hogy megvizsgáljuk az erotikus tárgyú Rhône-völgyi medalionok képi világát. Ez a tárgycsoport még az óorkutatók számára is kevésbé ismert, tekintve, hogy a kutatás eddig csak érintőlegesen foglalkozott vele, és mind a mai napig alig vett tudomást róla. Jóllehet a megmaradt emlékeket már annak idején katalógusszerűen összegyűjtötték,³ teljesen hiányoznak még a kultúrtörténeti, illetve filológiai kommentárok és kiértékelések. Pedig a Rhône-völgyi medalionok fontos és bizonyos módon szinte egyedülálló forrásaik. Az egyediségük abban áll, hogy nemcsak képileg ábrázolják az erotikus jeleneteket, hanem az ábrázolt szereplők-höz, akárcsak a mai képregények szöveg-buborékaiban, kijelentéseket rendelnek, sőt azok némelykor dialógusokat folytatnak egymással. Ezek a kijelentések tehát – egyébként csak a legkritikább egyedi esetekben – a szeretkezések alatti párbeszédet idézik. Jóllehet ezek természetesen csupán fiktív párbeszéd, mégis jól közvetítik az erotikus nyelvezet formáját és szókincsét illető elképzeléseket. Ezáltal lehetőségünk nyílik, hogy bővítsük ismereteinket a római kori erotikával és a korabeli latin nyelv erotikus kifejezéseivel kapcsolatban.

A medalionok első példájaként nézzünk egy eddig még publikálatlan, illetve a Rhône-völgyi kerámiák eddig közreadott katalógusaiból kevésbé ismert darabot (2. kép). Az erre vonatkozó információkért – ahogy több, a későbbiekben tárgyalt példány esetében is – a szerző Michel Martinnak, a Musée de l'Arles antique munkatársának tartozik köszönettel. Tőle tudjuk, hogy ezt a példányt 1964-ben, Arles jobb parti városrészében, Trinquetaille-ben találták, majd a múzeumba szállították. A 6,7 centiméter átmérőjű medalionon egy felizgult, meztelen, a fekvőhelyén kinyújtózott férfit láthatunk partnernőjével, aki éppen a férfi ölébe ereszkedik. A nő még nem ül, hanem leereszkedni készül, egy ruhadarab pedig, amely semmit sem fed a testéből, a mozgás lendületétől hullámszik a háta mögött. A férfi jobb karját a nő felé nyújtja, láthatólag magához húzva őt. A jelenet fölött felirat részlete látható: balról világosan a MPES szó töredéke, majd jobbra egy pont után a latin ME személyes névmás olvasható. A darabot alaposabban megnézve látható, hogy a törési élnél mintha még egy nagyon csekély további betűmaradvány lenne. A formája és a további megmaradt példányok hasonló szövegezése alapján biztosnak tűnik, hogy a kis felirat [R]VMPES ME-re egészíthető ki (úgy, hogy a V és az M betűket száruknál összevonva írták). A kijelentés szó szerinti fordítása „keresztülfürsz” vagy „felrobbantasz”, de a jövő idejű igét értelmezhetjük felszólító módként is, mint

2. kép. Szeretkezési jelenet

(Arles, Musée de l'Arles antique, ltsz. CIM. 64.00.7 – M. Martin szíves jóvoltából)

egy kívánság kifejezését: „fúrj keresztül”, „repossz szét!” Az óhaj – ami természetesen a hölgynek tulajdonítható – világos, a drasztikus megfogalmazás azonban – valakit „keresztülfúrni” vagy „szétrepeszteni” – eddig ismeretlen volt a latin erotikus nyelvezetben.

Az előzőhöz hasonlóan második példánk is Arles-Trinquetaille-ből származik (3. kép). Míg az imént bemutatott darab [R]VMPES ME felirattal egyedi darabnak számít, erre a második esetre már több, ugyanabból a formából kialakított darabot ismerünk, amelyek különböző lelőhelyekről származnak. Ez az arles-i példány, amelyre úgyszintén Michel Martin hívta fel a figyelmet, és ugyancsak hiányzik az 1967-ben publikált Rhône-völgyi kerámiák katalógusából, szintén a Musée de l'Arles antique tulajdonában található.⁴

A 7,2 centiméter átmérőjű medalion egy szerelmespárt ábrázol (egy esztergált lábú ágyon fekszenek), akik talán épp megpihennek két szeretkezés között. A hölgy háttal térdel a fekvő férfin, és láthatólag éppen a frizuráját ellenőrizi egy kezítükörben. Partnere visszahanyatlik a párnákra, és jobb kezével egy ivókürtöt, azaz rhyton emel a magasba, amelynek tartalma a férfi nyitott szájába ömlik. Első pillantásra különösnek hat a felirat megformáltsága: a medalion felső peremén a rhytontól balra és felette a következő mondat áll: ITA VALEA. Az ITA szóhoz pedig alulról – a hölgy háta és a férfi feltartott keze közti sávban – merőlegesen a DECET ME mondat csatlakozik. Balról jobbra tehát (a hétköznapi beszédben elhagyott M han-

3. kép. Szünet szeretkezés közben?
(Arles, Musée de l'Arles antique, ltsz. CIM. 67.0.180 – M. Martin szíves jóvoltából)

got is hozzáadva) ITA VALEA[M] olvasható, azaz „Így hozom magam formába” vagy „Így válok ismét fitté”; a lefelé tartó felirat pedig, abban az esetben, ha az ITA szót újra bevonjuk, az ITA DECET ME, azaz „Így tetszeni fogok” mondatot adja ki.⁵ Utóbbi mondat nyilvánvalóan a tükörrel felszerelkezett nőhöz illik, ezt az elhelyezése is erősíti. Az előbbi pedig egyértelműen az italt fogyasztó férfi gondolatait adja vissza. A két mondat azonban nem merül ki annyiban, hogy csak a frissítőre és a frizurára vonatkoztathassuk. Fordíthatjuk ugyanis úgy is: „Ezáltal szeretnék formában maradni” és „Így lesz ő az enyém”. Ha e két utóbbi variációt is beleértjük, akkor arra is fény derül, mennyire elégedettek a partnerek randevűjük eddigi lefolyásával.

Mindkét eddig felhozott példánál – akárcsak a cikk többi ábráján – olyan ágyjeleneteket láthatunk, amikor a nő felső pozícióban van. Ez a pozíció nagyon gyakori a medalionok ábrázolásainál, körülbelül ugyanakkora arányban fordul elő, mint az a póz, amelyben a férfi van felső helyzetben. Ez a jelenség annyiban figyelemre méltó, hogy a zsidó-keresztény hagyományokon alapuló európai kultúrában egészen a közelmúltig a férfi felső pozícióját természetesebb, sőt az egyedüli természetes szeretkezési testhelyzetnek tekintették. Ebből a nézőpontból az a pozíció, amelyben a nő van felül, egyenesen a világrend fejtetőre állítása, merénylet a nemek között fennálló hatalmi viszonyokkal szemben.⁶ Római kori kontextusban azonban korántsem meglepő e pozitúra gyakorisága. Margaret Carole Marks 1978-ban írott disszertációjában összegyűjtötte

a római kori szeretkezési testhelyzetek minden addig ismert és értékelhető képi és szöveges forrását. A vizsgálatba bevont források alapján kevéssel 50% alatti arányban voltak azok a pozíciók, amelyekben a nő ül vagy fekszik a férfin.⁷ E pozíciók gyakorisága szerinte elsősorban azzal az igénnyel volt összefüggésben, hogy a nő legyen szexuálisan aktív, és arra is utalhat, hogy az akkori férfiak nem minden esetben látták magukat uralkodó szerepben. A római nő státusza végtére is meglehetősen erős lehetett. Annak ellenére, hogy Marks összeállítása súlyos statisztikai hiányosságokban szenved, e kép, illetve az értelmezés alapvonásait mindenképpen megerősíthetjük.

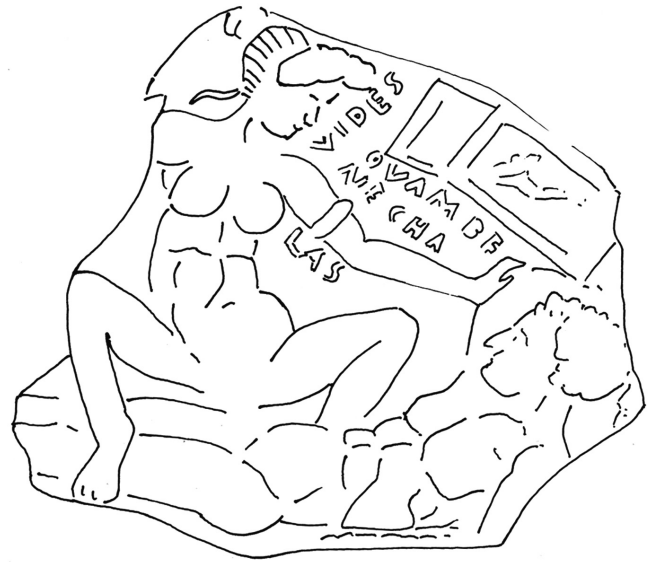
A Marks által kidolgozott jellemzőknek megfelelően a Rhône-völgyi medalionokon ábrázolt nők öntudatosan fellépő és szexuálisan aktív szereplők. Ennek különösen kifejező példáját láthatjuk a 4. képen. Az 5,5 centiméter nagyságú medalionon, aminek egy-egy példánya ismert Orange-ból és Nîmes-ből is, megint csak egy nőt látunk, aki egy kinyújtózva fekvő férfin ül. A nő a férfire néz, és bal kezével annak jobb karjára támaszkodik. Mellette felirat olvasható, amelynek elhelyezkedése egyértelműen hozzá rendelhető. Közvetlenül a szája elől indul ki az első szó, a függőlegesen írt VIDES. Ettől jobbra – mivel a medalion felső részén megjelenített alak miatt nem volt elég hely – a nő kinyújtott karja felett folytatódik a mondat többi része: QUAM BENE CHA, majd az elválasztott szó végét, a LAS-t már a kar alatt találjuk. Együtt tehát a következő mondatot kapjuk: VIDES QUAM BENE CHALAS, amelyet körülbelül így fordíthatunk le: „Most már látod, milyen jó vagy az ágyban?”⁸ Feltételezhetjük, hogy itt nem udvariaskodásról van szó, hanem a nő őszinte véleményének kinyilvánításáról, amellyel értékeli partnerét, aki ezek szerint korábban kétségbe vonta a saját szerelmi képességeit, sőt talán újonc volt ezen a téren. A nő vezeti be a szerelmi technikákba, és megerősíti a férfi önbizalmát. Teszi ezt empátiával és tudatos pszichológiai jártassággal. Jóllehet az antik regényből jól ismert az érett nő mint szerelmi tanító alakja, ez a darab a maga módján a téma egészen egyedi ábrázolása.⁹

A domina győzelme

Igen érdekesek és páratlan bizonyítékai a római nők szexuális aktivitásának azok a Rhône-völgyi medalionok, amelyekre jelen cikk a legfőképpen összpontosít: a szadomazochisztikus témájú ábrázolások. Kezdjük az 5. képen ábrázolt jelenettel. A 9,8 cm átmérőjű medaliontípusból egy teljes példányt ismerünk Vienne-ből, egy nagyobb töredéket Arles-ből és egy kisebbet Lyonból.¹⁰ Sajnos a sértetlen vienne-i lelet holléte bi-

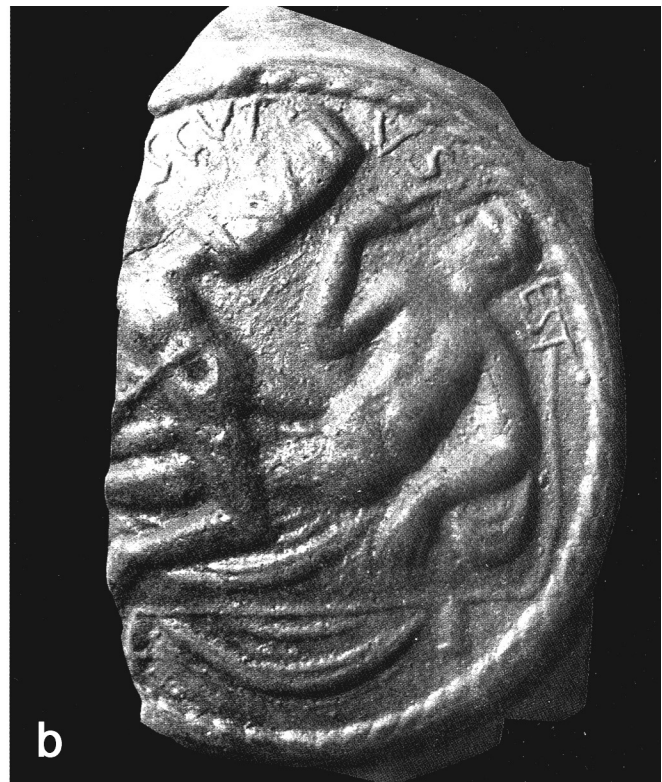
zonytalan, ráadásul a nagyobb töredékről, amelyet 1951-ben találtak, Michel Martin a *Musée de l'Arles antique* -ből a következő tájékoztatást adta: „a leltárkönyvi adatok szerint úgy tűnik, hogy egy ideje már nem elérhető”. Szerencsére legalább egy fotó a rendelkezésünkre áll, ezt láthatjuk az 5b képen. Ezt Jean Marcadé 1961-ben kiadott *Roma amor* című könyvében publikálta. Az 5a-n pedig ugyanerről az eltűnt arles-i darabról készült rajz látható, amelynek feliratát a vienne-i lelet ránk maradt leírása alapján lehetett kiegészíteni.

Egy ruhátlan, ám felfegyverzett nőt látunk, aki gladiátornóként jelenik meg. Jobbjában rövid kardot, baljában íves, néyszögletes pajzsot tart. Lovaglópózban egy meztelen férfin ül, aki félig felemelkedve fekszik az ágyon. Kinyújtott, pajzsos karja a férfi arca felé irányul, aki jobbával védekező mozdulatot tesz. A ránk maradt képen jól látható, hogy felemelt kezével azt az antikvitásban is használt ujjgesztust használja, amit Olaszországba még ma is *le corna* (szarvak) elnevezéssel illetnek. Ilyenkor csak a kis- és a mutatóujj van kinyújtva, és a kézfej vagy vízszintes, vagy – mint a mi esetünkben – függőleges helyzetben van. A gesztus értelme többek között a baj elhárítása. De ha ettől eltekintünk is, és a férfi talán csak előlki magától a pajzsot, kézmozdulata még inkább gyámoltalan ijedséget fejez ki, megrettenést a nő agresszivitásától, akinek a fegyverzete bizonyosan nem csak játékos célú maskaraként szolgál. Hiszen a félelem is alkotórészét képezi a szexualitás azon formájának, amely itt kétségtelenül (elég megnézni a férfi arckifejezését) a kép témáját alkotja: a mazochizmusnak. A pszichoanalitikus Theodor Reik egyenesen a mazochizmus Janus-arcáról beszél, aminek „egyik fele eltorzul a réműlettől”, míg a másik „az élvezettől elragadtatott arcot mutat”.¹¹

4. kép. „Látod, milyen jó vagy az ágyban?”
A Nîmes-ből ismert medalionról készített rajz
(Wuilleumier–Audin 1952, n. 73 nyomán)

A kép értelmezésénél nehezebb az ORTE SCVTVS EST felirat megfejtése. Mit jelenthet itt az ORTE szó? A latin nyelvből ugyanis nem lehet levezetni. A kontextus alapján, amelyben ugyanezt a szót további medalionok olvasata támasztja alá, kizárhatjuk, hogy személynevet takar. Csupán az a lehetőség marad, hogy egy latin betűkkel írt görög kifejezésről van szó – ilyesmire néhány más medalion felirata esetében találhatunk

5. kép. Szadomazochisztikus jelenet:
a) az eltűnt arles-i darabról készült rajz, kiegészítve a vienne-i lelet ránk maradt leírása alapján
(Wuilleumier–Audin 1952, n. 74 nyomán); b) ugyanezen töredék fotója (Marcadé 1961, 84 nyomán)

6. kép. Szeretkezési jelenet győzelmi szimbólumokkal:
 a) egy Xantenben talált példányról készített rajz (Wuilleumier–Audin 1952, n. 71 nyomán);
 b) egy arles-i töredék fotója (Arles, Musée de l'Arles antique, ltsz. CIM. 64.00.7 – M. Martin szíves jóvoltából)

példát (például a *calos* formában leírt görög határozószó, amely „szép”-et jelent). Ha az ORTE szó E-jét görög étával (H, η), továbbá véghajtottan és ióta subscriptummal írjuk, akkor egy határozószói alakot kapunk (ὄρθῆ), amelynek jelentése „helyes”, „tényleg”, „igaz”.¹² Ebben az esetben az ORTE SCVTVS EST a következőt jelentheti: „Valóban! Ez tényleg egy pajzs!” A megjegyzés meglepő lehet, amennyiben a kihúzott és a szado-mazochisztikus játékoknál manapság is kedvelt penge nagyobb feltűnést kellene hogy keltsen, mint a pajzs. Másrészt azonban a pajzs az, amivel a nő a partnere felé hadonászik, miközben a kard még nem jut szerephez. Hozzájárul még ehhez, hogy a pajzs az antikvitást követő idők szexuális szimbolikájában a női genitália megfelelőjévé vált. Amennyiben a megfeleltetés már a római korra vonatkoztatva is érvényes, a feliraton említett „igazi pajzs” (ellentétben az átvitt értelemben értendő „pajzzsal”) sajátos jelentéstartalommal rendelkezik.¹³

Egy másik medalionábrázoláson az (ismét csak felül elhelyezkedő?) nő, úgy tűnik, nincs pajzzsal felfegyverkezve, de a jobb-jában ugyancsak egy kardot tart. Ebből a típusból sajnos csak egy mára már elveszett orange-i példányt ismerünk (átmérője 16 cm),¹⁴ amelynek csupán pontatlan leírásaira és a hozzá tartozó felirat régi olvasatára hagyatkozhatunk, fénykép vagy rajz nem marad fenn róla. Az olvasat a következőképpen szól: VICISTI DOMINA – D[A MER?][CE[DEM?], magyarul: „Győztél, úrnőm – Add a pénzem (?)” Világos, hogy ez a két rövid mondat két beszélő között oszlik meg. A férfi az, aki elismeri legyőzöttségét a mazochisztikus szerepjátékban, és az ő szájából hangzik el: „Legyőztél, úrnőm!” A töredékesen megmaradt válasz kiegészítései Antoine Héron de Villefosse-től származnak. Amennyiben az olvasat helyes, a nő válasza józan: rendben, akkor jöhet az elszámolás ideje. Egy bordélyházi jelenetnek lehetünk tanúi, amelyben a lány – a kuncsaft különleges mazochisztikus kívánságának megfelelően – kardot használt kellékként. Hasonló környezetre csupán egy másik, mára már szintén elveszett példány

felirata utal.¹⁵ Így tehát korántsem vonhatjuk le a következtetést, hogy a Rhône-völgyi medalionok valamennyi erotikus jelenetét bordélyházi környezetbe kell helyeznünk.

Miközben (legalábbis egyelőre) egyetlen további (szado-)mazochisztikus fegyverhasználattal kapcsolatos ábrázolást sem ismerünk, addig a győzelmi és behódolási metaforikával még két további medaliontípus esetében találkozhatunk. A több példányban – és részben teljesen – fennmaradt példányok egy olyan típust (átmérője 9,6 cm) ábrázolnak, amely a 6. képen látható. Ezen egy rajzot (a) és egy még publikálatlan darab fotóját (b) közöljük, ez utóbbit Michel Martin jóvoltából. Ez a példány is, akárcsak a legelsőként bemutatott darab, Arles-Trinquetteille-ban került elő 1968-ban, és a Musée de l'Arles antique gyűjteményében őrzik.

Az ábrázolt jelenet felépítését elvben már ismerjük: megfelel a 3. képen láthatónak, azzal a különbséggel, hogy itt más a felirat és a férfi attribútuma, aki ebben az esetben két meglepő tárgyat tart a kezében. Baljában, amellyel az ágyra támaszkodik, egy pálmaág van, jobbával pedig egy koszorút emel, a rajta háttal ülő partnere fölé. A koszorú és a férfi arca közötti részen látható a felirat: TV SOLA / NICA, ami annyit tesz „Győzz egyedülként”. A nőnemen ragozott SOLA alak világosan jelzi, hogy a nő a megszólított. A mondat tehát – pozíciójának megfelelően – a férfi kijelentését vagy gondolatát tükrözi.

A NICA alak ugyancsak egy görög szó latinosan írt változata. Elképzelhető, hogy egyik vagy másik hasonló, görögből vett kölcsönzés mögött Galliának a görög nyelvhez fűződő speciális kapcsolata áll; mindazonáltal a NICA („győzz!”) formula ugyanúgy feltűnik pompeii falfeliratokon is. A különböző feliratos bizonyítékokból kitűnik, hogy a szó a római cirku-szi, színházi és amphitheatrumi zsargon része volt. Az ebből a környezetből származó kifejezés használatához jó illik az, hogy a pálmaág és a koszorú mint győzelmi szimbólumok (figyelembe véve azt a módot is, ahogy a férfi tartja őket) élénken

felidéznek a sport és a játékok világát. Joggal következtethetünk tehát arra, hogy a balra forduló nő és mögötte a győzelmi szimbólumokat tartó férfi mintegy az amúgy a Rhône-völgyi medalionokon is felbukkanó kocsiversenyek győztes fogatábrázolásait parodizálja.¹⁶

Ám a jelenet egyedüli magyarázatáért ez még túlságosan egyszerű volna. Hiszen az értelmezésnek mindenekelőtt azt az ellentmondást kell megvilágítania, miért nevezheti a felirat győztesnek a nőt, miközben a képen a férfi tartja a győzelmi szimbólumokat. A probléma úgy oldható fel, ha feltételezzük, hogy a koszorút és a pálmaágot még csak most fogják átnyújtani a nőnek. Ezt megerősíti, hogy egy másik medaliontípuson a pálmaágot egy női kéz tartja. Sajnos azonban az e típusból töredékesen fennmaradt ábrázolásokról csaknem az egész felirat és a háromszereplős jelenet nagy része is hiányzik.¹⁷

Az erős nő és a férfimazochizmus: megfontolások a történeti besoroláshoz

Az eddigiek alapján kijelenthetjük tehát, hogy a mazochisztikus szexuális gyakorlatok (vagy legalábbis az ezeket a középpontba állító szexuális fantázia) a kora és középső császárkorban is kimutathatóak. Ha tehát bizonyos szerzők a mazochizmus eredetét a keresztény mentalitásban keresték,¹⁸ érdemes felhívunk a figyelmet a kettő összefüggésére. Talán igaz, hogy a mazochizmust elősegítették bizonyos keresztény tradíciók, de bizonyos, hogy a jelenség – mégpedig a fogalom legszűkebb értelmében – ismert volt már a klasszikus antikvitásban is.

Természetesen ennél a kijelentésnél még nem állhatunk meg, és fel kell tennünk a kérdést, megállapítható-e, hogy mikor és mely mentalitástörténeti keretfeltételek mellett alakult ki a férfimazochizmus jelensége Rómában. Gyanítható, hogy az egyik ezt előmozdító feltétel a nők egyre emancipáltabb szerepe volt a kései köztársaságkor, illetve a császárkor időszakában. Ez leginkább azt jelenti, hogy a nők szexuális életben elfoglalt helyzete és aktivitása erősebbé vált. Arra a jelenségre, hogy a férfi szadomazochizmust erősíti a növekvő női emanci-

páció, napjainkban is felfigyeltek. A pszichiáter és szexológus Eberhard Schorsch szerint a férfi szadomazochizmus stratégia a nőekkel szemben megmutatózó félelem és bizonytalanság kezelésére.¹⁹

Ha konkrétan vizsgáljuk, mely forrásainkban érzékelhetőek a császárkori férfimazochizmus lehetséges korai fázisai, úgy elsőként a Krisztus születése körüli évtizedek elégiaköltőire kell gondolnunk. Korábban soha nem magasztalták még ennyire Rómában a nőt és a szerelmet, mint az ő műveikben látjuk (miközben persze tisztázásra szorul, mennyiben feleltek meg ezzel a korszakban uralkodó általános trendnek). E költők a szerelemnek azt az addig még ismeretlen modelljét propagálták, amelyben a férfi a szeretett nő szolgálatába vetették. Ez a szolgálat, a *servitium amoris* („rabszolgaság a szerelemért”) a vágyott hölgy kívánságainak és szeszélyeinek való teljes alárendeltséget jelentette. E nőt ennek megfelelően a késő köztársaságkortól, illetve az elégiaköltőktől kezdve gyakran jelölik meg úrnőként, dominaként is. Az elégiaköltők verseiben azonban „a szerelem rabszolgájánál” még gyakoribb a *militia amoris* („a szerelem hadiszolgálat”) metafora. Ez a szerelmes férfit katonához hasonlítja, akinek készen kell állnia arra is, hogy beletörődjön az alávetettségbe és a leigázásba. Ezzel összefüggésben esik egyébként szó a szerelmi harcban aratott erotikus „győzelemről” és a küzdelemben megszerzett „győzelmi pálmákról” (*victrices palmae*) is.²⁰

Arra a tényre, hogy a római elégiaköltők viselkedése a szorosabb értelemben vett mazochizmus kialakulásának egy lehetséges, korai fázisaként értékelhető, már Richard Freiherr von Krafft-Ebing, a szadomazochizmus-kutatás megalapozója is felhívta a figyelmet. A római költők *servitium amoris*-át példaként hozta fel az általa definiált „nemi függőségre”, ami az ő megfogalmazásában a „mazochizmus fő gyökerének táptalaja” lehetett. Ha tehát napjainkban a klasszika-filológus Walter Wimmel a költő partnerével szembeni „elégikus-erotikus függőségéről” beszél, akkor ebben az esetben – akár tudatosan, akár véletlenül – nemcsak a klasszikus képzettségű pszichiáter terminológiáját követi, hanem diagnózisát is.²¹

Vámos Péter fordítása

Jegyzetek

A tanulmány eredeti címe és megjelenési helye: Günther E. Thüry 2001. „Die Palme für die »domina«. Masochismus in der römischen Antike”: *Antike Welt* 32, 571–576. Copyright © Günther E. Thüry, 2001.

- 1 A római kori szadomazochizmusról általában: Junkelmann 2000, 16, 48; Kiefer 1933, 66 skk., 309, 314; Krafft-Ebing 1894, 58; Lewandowski 1964, 260 sk.; Marks 1978, 277 sk.; Schumann 1975, 120, 124; Sørensen 1995, 275 sk. Borneman téziseihez lásd Borneman 1975, 451 skk., továbbá az idézeteket a 477. oldalon. A szadomazochisztikus gyakorlatok hiányáról beszél Cancik 1988, 354; Cancik-Lindemaier 1988, 260; Johns 1990, 113. Ezenkívül speciálisan a prostitúció területéről: Stumpp 1998, 270. A görög nyelvű hagyományról: Licht 1965, 349.
- 2 A Rhône-völgyi edényekről lásd a 3. jegyzetet. – A szadomazochizmus definiálásának történetéhez: Bullough et al. 1994, 47 skk.; Hauser 1994, 210 skk.

- 3 Az eddig publikált, ide vonatkozó darabok: Dechelette 1904, 256 skk., 346 sk.; Wuilleumier–Audin 1952, n. 59 skk., n. 214 skk., n. 371 skk.; Desbat 1980–1981, 97 skk., 188 skk., 194 sk.
- 4 További kiformázott medalionokhoz: Wuilleumier–Audin 1952, n. 69 (vö. a csupán méretben különböző n. 68-as típusal).
- 5 A *valea* szó hiányzó M végződéséhez: Sommer 1914, 299 skk.; Az ITA szó mindkét mondatban való használatát már Auguste Allmer javasolta: Allmer 1878–1883, 367.
- 6 Amikor a „szexuális forradalom” idején Oswalt Kolle sikraszállt a „nő felül pozícióért”, kérdőre vonták, hogy miért akarja „a világot a feje tetejére állítani” (ARD-Interjú Oswalt Kolleval: *Beate Uhse – Ein deutscher Sittenspiegel* – 2001. június 13-án). A 19. századi hasonló érzésről és megfogalmazásról: Gay 1986, 168, 173 sk.
- 7 Marks 1978, passim.
- 8 A medaliontípuhoz: Wuilleumier–Audin 1952, n. 73; A felirathoz: CIL XII 5687, 38; Jó minőségű fotó a Nîmes-i példányról: Marcade 1961, 83; A *chalare* kifejezéshez: Adams 1982, 172 skk.

- 9 A motívumot lásd Longosnál: *Daphnis és Chloé* 3.18.
- 10 A típus továbbá a vienne-i és arles-i példányokhoz: Wuilleumier–Audin 1952, n. 74; A Vienne-i medalionfelirathoz: CIL XII 5687, 33; A Lyon-i darabhoz: Desbat 1980–1981, 100 sk.
- 11 Római gladiátornókhöz: Junkelmann 2000a, 18 sk.; A *le corna* gesztus antik előzményeihez: Sittl 1890, 103 sk., 124; Lesky 1969, 149 skk.; Az ún. *corna verticali* a mai Itáliában: Brackmann–Pepi 1993, 81; A Reik idézethez: Reik 1977, 170.
- 12 Példák a *calos* szóra: Desbat 1980–1981, 118 sk., 134 sk.; Wuilleumier 1963, 206. Az *orte* szó további medalionokon: kocsihajtó fogaton győzelmi szimbólumokkal és felirattal – ORTE PRASINVS EST vagy ORTE VENETVS EST = „Valóban! Ez egy Zöld/ egy Kék (aki győzött)!” (Desbat 1980–1981, 118 sk., 125). Az ORTE szó egy kisebb erotikus töredéken: Wuilleumier–Audin 1952, n. 75.
- 13 A pajzs mint a női genitália szimbóluma az antikvitás után: Vorberg, 437. Az ábrázolás értelme itt nyilvánvalóan fordított, és a támadófegyverek fallikus szimbólumok.
- 14 Wuilleumier–Audin 1952, n. 371; a hozzá tartozó feliratot lásd: CIL XII 5687, 37.
- 15 A D[A MER]CE[DEM] kifejezéshez: Heron de Villefosse 1903–1908, 118. A második felirathoz, ami egy fizetési jelenetnek tűnik: Wuilleumier–Audin 1952, n. 372.
- 16 A TV SOLA NICA medaliontípushoz lásd Wuilleumier–Audin 1952, n. 71 (a kocsihajtás paródiájaként említve. Ez az elképzelés tehát már Heron de Villefosse-nél felvetődik: Heron de Villefosse 1903–1908, 87). A felirat: CIL XIII 10013, 30. A görög nyelv Galliában: Jullian 1920, 134 skk. Egy Rhône-völgyi medalion görög felirattal: Wuilleumier–Audin 1952, n. 368; A *nica* kifejezés Pompeiiben: CIL IV 1664, 2161, 2178a. További medalionok színészekre, énekesekre vagy kocsihajtókra vonatkoznak: Wuilleumier–Audin 1952, n. 57, 108, 122, 254; Desbat 1980–1981, 120 skk. Gladiátorábrázolás *Taurisci nika* felirattal egy kölni barbotindízeses terra sigillata korsón: Junkelmann 2000b, 76.
- 17 Wuilleumier–Audin 1952, n. 59; Desbat 1980–1981, 96 skk.
- 18 Bullough et al. 1994, 52 skk.
- 19 Schorsch 1973, 390; Schorsch–Becker 1977, 79.
- 20 A *servitium amoris*hoz: Lyne 1979, 117 skk.; Murgatroyd 1981, 589 skk. A *domina* szó történetéhez röviden: Stroh 1983, 227; a *militia amoris*hoz: Murgatroyd 1975, 59 skk. Az erotikus tartalmú *vincere* az elégiaköltőknél: Pichon 1902, 294. Győzelmi páma a szerelemben például Propertiusnál: IV. 1,139 sk.
- 21 A „nemi függőség” és a *servitium amoris* mint irodalmi példa: Krafft-Ebing 1894, 142 skk. Az „elégikus-erotikus függőség”: Wimmel 1976, 55.

Bibliográfia

- Adams, J. N. 1982. *The Latin Sexual Vocabulary*. London.
- Allmer, A. 1878–1883. „Inscription sur poterie”: *Revue épigraphique du midi de la France* I, 367.
- Borneman, E. 1975. *Das Patriarchat*. Frankfurt (Main).
- Brackmann, H. – Pepi, L. 1993. *Senza parole. Die Körpersprache der Italiener*. Hamburg.
- Bullough V. L. et al. 1994. „Sadism. Masochism and History, or when is Behaviour Sado-Masochistic?”: R. Porter – M. Teich (szerk.): *Sexual Knowledge, Sexual Science: The History of Attitudes to Sexuality*. Cambridge, 47–62.
- Cancik, H. 1988. „Zur Entstehung der christlichen Sexualmoral”: A. K. Siems (szerk.): *Sexualität und Erotik in der Antike*. Darmstadt, 347–374.
- Cancik-Lindemaier, H. 1988. „Ehe und Liebe. Entwürfe griechischer Philosophen und römischer Dichter”: A. K. Siems (szerk.): *Sexualität und Erotik in der Antike*. Darmstadt, 232–263.
- Dechelette, J. 1904. *Les vases céramiques ornés de la Gaule romaine* 2. Paris.
- Desbat, A. 1980–1981. „Vases à médaillons d’applique des fouilles récentes de Lyon”: *Figlina* 5–6, 1–205.
- Gay, P. 1986. *Erziehung der Sinne. Sexualität im bürgerlichen Zeitalter*. München.
- Hauser, R. 1994. „Krafft-Ebing’s Psychological Understanding of Sexual Behaviour”: R. Porter – M. Teich (szerk.): *Sexual Knowledge, Sexual Science: The History of Attitudes to Sexuality*. Cambridge, 210–227.
- Heron de Villefosse, A. 1903–1908. „Remarques épigraphiques”: *Revue épigraphique (Vienne)* V, 117–121.
- Johns, C. 1990. *Sex or Symbol*. London.
- Jullian, C. 1920. *Histoire de la Gaule* 6. Paris.
- Junkelmann, M. 2000. *Das Spiel mit dem Tod. So kämpften Roms Gladiatoren*. Mainz.
- Junkelmann, M. 2000b. „Familia gladiatoria”: E. Köhne – C. Ewigleben (szerk.): *Caesaren und Gladiatoren. Die Macht der Unterhaltung im antiken Rom*. Mainz.
- Kiefer, O. 1933. *Kulturgeschichte Roms*. Berlin.
- Krafft-Ebing, R. von 1894. *Psychopatia Sexualis*. 9te, verbesserte und theilweise vermehrte Auflage. Stuttgart.
- Lesky, A. 1969. „Abwehr und Verachtung in der Gebärdensprache”: *Anzeiger der Österreichischen Akademie der Wissenschaften. Historisch-Philosophische Klasse* 106, 149–157.
- Lewandowski, H. 1964. *Römische Sittengeschichte*. Stuttgart.
- Licht, H. 1965. *Sittengeschichte Griechenlands*. Stuttgart.
- Lyne, R. O. A. M. 1979. „Servitium amoris”: *The Classical Quarterly (New Series)* 29, 117–130.
- Marcade, J. 1961. *Roma amor*. Genève.
- Marks, M. C. 1978. *Heterosexual Coital Position as a Reflection of Ancient and Modern Cultural Attitudes*. Unpublished Ph.D. dissertation, State University of New York at Buffalo.
- Murgatroyd, P. 1975. „Militia amoris and the Roman Elegists”: *Latomus* 34, 59–79.
- Murgatroyd, P. 1981. „Servitium amoris and the Roman Elegists”: *Latomus* 40, 589–606.
- Pichon, R. 1902. „De sermone amatorio apud Latinos elegiarum scriptores”: R. Pichon: *Index verborum amatoriorum*. Paris, 75–303.
- Reik, Th. 1977. *Aus Leiden Freuden. Masochismus und Gesellschaft*. Hamburg.
- Schorsch, E. 1973. „Anmerkungen (zum Sadismus)”: *Die Waage: Zeitschrift der Chemie Grüenthal* 11–12, 389–390.
- Schorsch, E. – Becker, N. 1977. *Angst. Lust. Zerstörung*. Reinbek.
- Schumann, H.-J. von, 1975. *Sexualkunde und Sexualmedizin in der klassischen Antike*. München.
- Sittl, C. 1890. *Die Gebärden der Griechen und Römer*. Leipzig.
- Sommer, F. 1914. *Handbuch der lateinischen Laut- und Formenlehre*. Heidelberg.
- Sørensen, V. 1995. *Seneca: Ein Humanist an Neros Hof*. München.
- Stroh, Th. 1983. „Die Ursprünge der römischen Liebeslegie”: *Poetica* 15, 203–246.
- Stumpp, B. E. 1998. *Prostitution in der römischen Antike*. Berlin.
- Vorberg, G. (é. n.) *Glossarium eroticum*. Hanau.
- Wimmel, W. 1976. *Tibull und Delia. Erster Teil. Tibulls Elegie 1.1*. Wiesbaden.
- Wuilleumier, P. 1963. *Inscriptions latines des trois Gaules*. Paris.
- Wuilleumier, P. – Audin, A. 1952. *Les médaillons d’applique gallo-romains de la vallée du Rhône*. Paris.